

2

Uluslararası *Mevlânâ* Sempozyumu Bildiriler

Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi	
Dem. No:	128228
Tas. No:	297.7 ULU-M

Birleşmiş Milletler
Eğitim, Bilim ve Kültür
Kurumu

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

2007
Mevlânâ Celâleddîn Rûmî
800. Doğum Yılı Dönümü

800th Anniversary of
the Birth of Rumi

Sempozyum tertip heyeti
Prof. Dr. Mahmut Erol Kılıç (Bşk.)
Celil Güngör
Ekrem Işın
Nuri Şimşekler
Tuğrul İnançer

Uluslararası *Mevlânâ* Sempozyumu Bildirileri

Cilt: 2

Motto Project yayını

İstanbul, Haziran 2010

ISBN 978-605-61104-0-5

Editörler

Mahmut Erol Kılıç

Celil Güngör

Mustafa Çiçekler

Katkıda bulunanlar

Bülent Katkak

Muttalip Görgülü

Berrin Öztürk

Nazan Özer

Ayla İlker

Mustafa İsmet Saraç

Asude Alkaylı Turgut

Nadir Aksu

Gülay Öztürk Kipmen

Yusuf Kot

Furkan Katkak

Berat Yıldız

Yücel Dağlı

Kitap tasarımı

Ersu Pekin

Baskıya hazırlayan

Kemal Kara

Yayımlayan

Motto Project, 2007

Mit İletişim ve Reklam Hizmetleri

Şehit Muhtar Cad. Tan Apt. No: 13 / 13

Taksim / İstanbul

Tel: (212) 250 12 02

Fax: (212) 250 12 64

www.mottoproject.com

yayinlar@mottoproject.com

Baskı

Mas Matbaacılık A.Ş.

Hamidiye Mahallesi,

Soğuksu Caddesi, No. 3

Kağıthane - İstanbul

Tel. 0212 294 10 00

Bu kitap, 8-12 Mayıs 2007 tarihinde Kültür ve Turizm Bakanlığı himayesinde ve Başbakanlık Tanıtma Fonu'nun katkılarıyla İstanbul ve Konya'da düzenlenen Uluslararası Mevlânâ Sempozyumu bildirilerini içermektedir.

Yazıların bilimsel sorumluluğu yazarlarına aittir.

Evliya Çelebi'nin ziyaret ettiği mevlevihaneler

Haşim Karpuz | Türkiye

1. Giriş

1.1. Konunun tanımı

Bu araştırmanın konusu 17. yüzyılın ünlü seyyahı Evliya Çelebi'nin gezip gördüğü, eserinde bahsettiği Mevlevihaneler hakkındaki izlenimleri ve bunlardan günümüze gelebilenlerin mimari özelliklerinin belirlenmesidir. Bilindiği gibi Evliya Çelebi Seyahatnamesinde ziyaret ettiği birçok tekke ve zaviye hakkında bilgi vermiş, tasavvuf ehli şeyh ve dervişlerle görüşmüştür. "Seyahat ya Resulullah" diyerek seyyah olduğu rüyayı yorumlayan Kasımpaşa Mevlevihanesinin şeyhi Abdullah Dede'dir.

Evliya Çelebi, muhtelif vesilelerle Osmanlı coğrafyasında seyahat etmiş ve bazı şehirlerde uzun süreli kalmıştır. Gerek kısa ziyaretlerinde gerekse ikamet sırasında o şehirlerin fiziki yapısı, toplum hayatı hakkında çok özgün bilgiler vermiştir. Mevlana'nın doğumunun 800. yılında Evliya Çelebi'nin ziyaret ettiği Mevlevihanelerin bugünkü durum ve mimari özellikleri bu sebeple konu olarak seçilmiştir. Aynı zamanda tarafımızdan Türkiye içinde ve yurt dışındaki Mevlevihanelerin büyük bir kısmı bir proje kapsamında ziyaret edilmiş, mevcut yapılar tanımlanmış ve görüntülenmiştir. Bu vesileyle günümüze ulaşan ve Evliya Çelebi'nin ziyaret ettiği Mevlevihanelere topluca bir göz atmak istedik.

1.2. Evliya Çelebi'nin hayatı-gezileri

Evliya Çelebi kendisi hakkında seyahatnamesinde anlattıkları ve yapılan araştırmalara göre İstanbul'da Unkapanı'nda 1611 tarihinde doğdu. Babası saray-

da kuyumcubaşı olduğu için iyi bir eğitim gördü. Ailesinin Kütahya Germiya-noğlu kökenli olduğunu belirtir. Atalarının Hoca Ahmed Yesevi ile ilişkisi olduğunu söyler. Annesi Kafkas (Abaza) kökenlidir. Eğitimini Hamid Efendi Medresesinde tamamladı. Babası medrese hocası Evliya Mehmed Efendi'yi çok sevdiği için kendi ismini de Evliya Çelebi olarak koydu, esas adı bilinmiyor. Enderunda eğitim gördü, bu sırada hat, tezhip, musiki, nahiv, tecvid dersleri okudu. Sonra sipahi-çerağ çıkmıştır. 19 Ağustos 1630'da gördüğü rüya üzerine gezilerine başlamıştır.

Evliya Çelebi'nin ince bir vücut yapısına sahip olduğu, çevik, ata binen, atlı sporlara (cirit oyunlarına) katılan birisi olduğu biliniyor. Kişilik olarak hoş sohbet, zeki, sanatsever, güzel sanatlar alanında yetenekli ve bilgili olduğu anlaşılıyor. Alçak gönüllü (Evliya-i bî-riya), yazılarındaki ifade güzelliği, her konuya ilgi ve merakla yaklaşması, mizah ve hayal gücünün sınırsızlığı ile tanınır. Unutulmamak için sadece yazmakla kalmadı, bazı yapılara imza attı (Akşehir Hasan Paşa Camii).

Evliya Çelebi'nin ilk gezi yeri aile bağları olan Bursa ve İzmit tarafına olmuştur (1640). Bir yıl sonra deniz yoluyla Trabzon'a, oradan da Kırım'a Azak Kalesine gitmiştir. Dönüşünde gemisi batmış, yaralı olarak Romanya Köstence kıyılarına çıkmıştır. 1645'te Yusuf Paşa ile birlikte Girit Hanya Kalesinin fethine katılmış, İstanbul'a döndükten sonra 1646'da Defterdarzade Mehmed Paşa'nın yanında Erzurum Beylerbeyliğine gümrük memuru olarak görevlendirilmiştir. Bu sırada Gürcistan, Bakü, Tiflis, Revan, Erzincan, Gümüşhane, Tortum taraflarına seyahat etmiştir.

1648'de Murtaza Paşayla Suriye ve Filistin'e seyahat etti, Şam'dan sonra Sivas üzerinden İstanbul'a döndü. 1650'de Melek Ahmed Paşa Sadrazam olunca, Evliya Çelebi yeni imkânlarla kavuşmuştur. Kendisiyle birlikte Özi beylerbeyliğinde görev aldı. Sonra Paşanın Rumeli Beylerbeyi olması üzerine çeşitli yerlere geziler yaptı. Konya'ya İbşir Mustafa Paşanın mektubunu getirmek için kısa bir ziyarette bulundu (1653). Sonra Melek Ahmed Paşayla tekrar Özi Beylerbeyliğine ve Kırım'a gitmiştir.

1657'de Bursa, Çanakkale, Gelibolu'yu ziyaret etmiş, 1659'da Eflak-Boğdan Beyi asi Stefanita'nın görevden alınma hareketine katılmıştır. Ahmed Paşa Borsa Beylerbeyi olunca Rumeli'deki gezilerine devam etmiştir. İstanbul'a döndükten sonra Avusturya, Macaristan, Budapeşte, Viyana'ya gitmiş, İmparator I. Leopold'la görüşmüştür.

1668 yılında İstanbul'a dönen Evliya Çelebi hemen uzun bir geziye çıktı. Edirne, Gümülcine, Selanik, Mora, Anonboli üzerinden Girit adasına geçmiştir. Girit'te Kandiye şehrinin fethine katılmıştır. Evliya'nın hayatında Girit'in önemli yeri vardır. Hem Hanya Kalesinde hem de Kandiya Kalesinin fethinde savaşmış ve vakanüvis olarak savaşların tarihini yazmıştır. 1670'deki Yunan isyanlarının bastırılmasında görev almış daha sonra Arnavutluk'tan uzun bir seyahate çıkmıştır.

21 Mayıs 1671 yılında Hacc'a gitmek için Bursa, Kütahya, Afyon, Sisam üzerinden Sakız, İstanköy ve Rodos adalarını görmüş, daha sonra karayoluyla Adana, Maraş, Gaziantep ve Kilis'ten sonra Şam'a gitmiştir. Şam'da Beylerbeyi Hüseyin Paşa'nın kafilesine katılarak Hicaz'a hareket etmiştir. Hacc'tan dönüşte Kahire'ye dönen Evliya Çelebi 8-9 yıl burada ikamet etmiştir. Bu sırada Mısır, Sudan, Habeşistan'da bazı geziler yapmıştır. Evliya Çelebi'nin ne zaman ve nerede öldüğü kesin bilinmiyor. 1682 yılında ölmüş olduğu kabul edilmektedir.

1.3. Osmanlı'da tekkeler, tarikatlar, mevlevilik

Osmanlı devletinde tarikatların dini (sosyal) kurumlar arasında önemli bir yeri olduğu bilinir. Birçok tarikatın önemli vakıfları olduğu da bilinir. Mevlevi Tarikatı da bunlardan birisidir. Özellikle 17. yüzyılda Evliya Çelebi'nin seyahatleri sırasında uğradığı şehirlerde çoğunlukla Mevlevi tekkelerinin adını zikretmiş veya Mevlevihaneleri ziyaret etmiştir. Aslında Evliya Çelebi bütün tekkelere sıcak bakıyor, ilgi gösteriyor (Bosna Blagay Tekkesi gibi).

1.4. Yöntem

Evliya Çelebi değişik vesilelerle Osmanlı coğrafyasında birçok gezi yapmış ve bazı şehirleri birkaç defa ziyaret etmiştir. Biz bildirimizde bu Mevlevihanelerin hepsinden söz etmeye çalıştık. Ancak ismi bir yerde geçen, daha sonra başka kaynaklarda anılmayan günümüze gelmemiş yapılardan söz etmedik. Mevlevihaneleri ikiye ayırdık:

- Adı zikredilen, kısaca bahsedilenler
- Ayrıntılı ele alınanlar

Bu Mevlevihanelerin günümüze gelip gelmediği, mevcut ise bugünkü durumu hakkında kısa bilgiler veriliyor. Mevlevihane bilgileri elden geldiğince gezi yıllarına göre verilmeye çalışılmıştır.

Muhtelif zaman ve vesilelerle ziyaret ettiğini görüyoruz. Seyahatnamede bizzat gördüğü Mevlevihaneler için yeri, çevresi, şeyh ve dervişleri, şeyhlerin kerametleri (Beşiktaş), mimarisi, yönetim–vakıfları, mukabele–sema günleri hakkında bilgi veriyor. Görmediklerinin sadece ismini zikrediyor.

Biz de ziyaret ettiği tekkeleri iki gruba ayırarak incelemeyi uygun gördük.

1. Sadece adı zikredilen veya hakkında kısa bilgi verilenler:

İstanbul Galata–Tophane Mevlevihanesi

Ziyaret tarihi: 1638–40

İstanbul'un en eski, iyi korunmuş Mevlevihanesidir. II. Beyazıt devrinde İskender Paşa'nın av çiftliğinde 1491 yılında kurulmuştur. İlk şeyhi Sema-i Mehmet Dededir (öl. 1533). Bir ara Halvetilerin eline geçmiş, şeyhi Abdi Dede Bostan Çelebi tarafından azledilerek yerine İsmail Rusuhi Dede atanmıştır. Bu devirde tekkede bâtinî etkiler artmıştır. Yenikapı, Kasım Paşa ve Beşiktaş Mevlevihaneleri kurularak çok merkezli bir İstanbul Mevleviliği ortaya çıkmıştır.

Birçok ünlü şeyhin görev yaptığı tekke III. Selim zamanında, başlatılan reformları desteklemesiyle yeni bir atılıma geçti. Özellikle bu dönemin ünlü şeyhi Şeyh Galip (Mehmet Esad Dede ölm. 1799)'dir. II. Mahmud Abdülmecid ve Abdülaziz zamanında idarenin desteği devam etmiştir. Özellikle Halet Efendi ve Kudredullah Dede'nin şeyhliği zamanında Galata'da önemli onarımlar yapılmıştır. Burada 19. yüzyıl sönlerinde batılı seyyahların mukabeleyi izleyip, mevlevi gravürleri yaptıklarını görüyoruz. 1638–40 yıllarında Evliya Çelebi şöyle belirtiyor:

“Kale kapısı dışındaki yüksek bir dağın tepesinde İskender Paşa tarafından yaptırılan yüz adet dervişler odası ile cihanı seyreden bir de avlusu bulunan Hazreti Mevlânâ Celâleddin Rûmî Mevlevihanesi vardır.” (*Seyahatname*, Cilt: 1-2, 307, Üçdal)

Kasımpaşa Mevlevihanesi

Ziyaret tarihi: 1630

Evliya 1630 yılında gördüğü rüyayı tabir ettirdiği Mevlevihaneden kısaca söz eder:

“Oradan Kasımpaşa Mevlevihanesi Şeyhi Abdullah Dede'ye varıp mübarek elini öpüp rüyamı onlara dahi tabir ettirdim.” (*Seyahatname*, Cilt: 1-2, 293, Üçdal)

Kuruluşu Sururi Abdi Dede tarafından gerçekleştirilmiştir (1631). Bostan

Çelebi tarafından Galata şeyhliğinden azledilince bu tekkeyi kurmuştur. Yerine şârih-i Mesnevi İsmail Ankaravî atanmıştır. Daha sonra dergâhta birçok ünlü şeyh görev yapmıştır.

Bursa Mevlevihanesi

Ziyaret tarihi: 1640

Bu Mevlevihane Pınarbaşı Mahallesiindeki Pınarbaşı mezarlığının karşısında, Vezir Caddesi üzerinde yer alıyordu. 18 ve 19. yüzyılda esaslı onarımlar geçiren yapıya son şekli 1891 yılında II. Abdülhamit'in yaptırdığı onarımla-yenileme ile verilmiştir.

1640'larda Evliya Çelebi "*Şeyh Cununi Hazretlerinin tekke içerisinde gömülü*" olduğunu söyler. "Pınarbaşı yolu üzerinde yetmiş-seksen odalı, sema meydanı ile donatılmış, bağ ve bahçe ile bezenmiştir." (*Seyahatname*, Cilt:1-2, 366, Üçdal)

Ankara Mevlevihanesi

Ziyaret tarihi: 1640

Ankara Mevlevihanesinin ne zaman kurulduğunu bilmiyoruz. Küçük bir zaviye olan yapı Cenabi Ahmet Paşa'nın Camisinin U şeklinde çeviren ahşap binalardan oluşuyordu. İlk Mevlevihane cami ile birlikte 1566 yılında kurulmuş olmalıdır. Mimar Sinan'a atfedilen cami Semahane olarak kullanılmıştır. Evliya Çelebi Mevlevihanedeki söz ediyor: "*Cenabi Ahmed Paşa'nın yapısı bir mevlevihanedir ki üç çevresi gül, gülistan ve irem bağıdır*" demektedir. (*Seyahatname*, Cilt: 4, 77, Danışman)

Amasya Mevlevihanesi

Ziyaret tarihi: 1646

1314 tarihinde Pervane Alâeddin Ali Bey tarafından inşa edilmiştir. Bu sıra şeyh Yusuf Dede'dir. Tarihi hakkında ayrıntılı bilgiler tespit edilen Amasya Mevlevihanesi Yeşilirmak sahilinde, Alçak Köprü'nün güney doğusunda Saraçlar camii'nin batı kısmında -Hacı Mahmut Medresesinin- ilerisinde bulunuyordu. I. Dünya Savaşı yıllarında Ermeni ayaklanmasında yakılmıştır. Akıbeti bilinmemektedir (Küçük, 2003, 254).

Evliya Çelebi Amasya'dan bahsederken "Kırk kadar tekkesi vardır. En güzeli (Mevlâna Celâleddin Rumi) tekkesidir ki, Mevlevîhane, sema ve safahanedir." demektedir (*Seyahatname*, Cilt: 1-2, 485, Üçdal).

Kayseri Mevlevihanesi

Ziyaret tarihi: 1649

Osmanlı dönemi kayıtlarında ayrıntılı bilgiler verilen Mevlevihanedен Evliya Çelebi de bahseder. 19. yüzyılda önemli şeyhlerden birisi Abdülkadir Dede'dir. Üsküdar Mevlevihanesi son şeyhi A. Remzi Dede de (Akyürek) Abdülkadir Dede'nin torunlarından dır.

1911 yılında harap ve bakımsız olduğu anlaşılan Mevlevihanenin mimari kompozisyonu hakkında bilgimiz yoktur. Tekkelerin kapatılmasından sonra arsa haline gelmiş ve tekke yerine Vakıflarca Bayrampaşa işhanı yapılmıştır.

"Cümle bilgi sahipleri fakir ve fukara erleriyle doludur. Haftada iki kere Mevlânâ ayini olup sema ve sefa ederler. Bu asitanenin bahçe kapısı önünde âb-ı hayât çeşmesi vardır. Bütün dervişler ordan susuzluklarını giderirler. Tekke içinde müteaddit oda ve sofalar olup, matbah, semahane, mutriphane ile süslüdür." (Seyahatname, Cilt: 5, 69, Danışman)

Afyon Mevlevihanesi

Ziyaret tarihi: 1670

13. yüzyılda kurulmuş, Mevlâna Dergâhından gelen önemli bir asitanedir. Bugünkü yapılar Semahane (cami), türbe, matbah, derviş hücreleri 19. yüzyıldan kalmadır. Evliya 1670 yılında tekkeden dolayı olarak söz eder: "Mevlevihane yakınındaki lüleli çeşmenin tarihidir." (Seyahatname, Cilt: 9-10, 18, Üçdal)

Manisa Mevlevihanesi

Ziyaret tarihi: 1670

Spil Dağının eteğinde, dört eyvanlı, merkezi planlı olarak 1368 yılında İshak Bey tarafından yaptırılmıştır. Önünde revaklı son cemaat yeri bulunur.

"Şehrin doğusunda Mevlânâ Tekkesi vardır. Vaktiyle kilise imiş. Kapısı üzerinde "emere bi-imâreti hazihi'z-zaviyeti'l-mübâreketi'l-İshâkiye el-emîrül âdil el-muzaffer el-Mansur İshak ibn İlyas sene seb'in seb'a mie" yazılıdır... (Seyahatname, Cilt: 9-10, 35-36, Üçdal)

Tire Mevlevihanesi

Ziyaret tarihi: 1670

İlk Mevlevihane cami ile birlikte 1333'de kurulmuştur. Müştemilatı 1915'de yanmıştır. "Yeşil İmaret Camii, eskiden tekke imiş..." (Seyahatname, Cilt: 9-10, 72, Üçdal)

Antalya Mevlevihanesi

Ziyaret tarihi: 1671

1215 yılında Alaeddin Keykubat zamanında yaptırılan zaviye 14. yüzyılda Mevlevihaneye çevrilmiştir. *Seyahatname*'de sadece Mevlihane hamamının adı geçmektedir. (*Seyahatname*, Cilt: 9-10, 121, Üçdal)

Karaman Mevlevihanesi

Ziyaret tarihi: 1670

1371 yılında yaptırılmış türbe, semahane (cami) derviş hücreleri ve hamamdan oluşur. Mevlânâ'nın annesi burada gömülüdür. "Hz. Mevlânâ'nın validesinin medresesi gayet mamurdur. Evkafı çok, emsali yoktur. Kapısının etrafında ibretle seyredilecek nakışlar vardır." (*Seyahatname*, Cilt: 9-10, 131, Üçdal)

Kütahya Mevlevihanesi

Ziyaret tarihi: 1670

Özgün mimarisini koruyan bir başka Mevlevihane de Kütahya Mevlevihanesidir. Batı Anadolu'da Beylikler bölgesinde kurulan ilk Mevlevihanedir. İlk şeyhi Ergun Çelebi, Mevlevihanelerin teşkilâtlanma tarihinde önemli yer tutar. Bu Mevlevihane de âsitâne-çile çıkarılan Mevlevihanelerden birisidir. Evliya Çelebi sadece isminden söz eder:

"Bu Kütahya şehri küçük gibi görünür ama Sultanbağından, Osman Paşa Sarayı ve Mevlevihane ve Kapan Köprüsü'nden ta meydan mahallesine ve çarşı başına kadar dört bin asım uzunluğundadır." (Cilt: 13, 47, Danişman, Cilt: 9-10, 13, Üçdal)

Şam Mevlevihanesi

Ziyaret tarihi: 1648/1671

Şehir merkezinde, Nasr Caddesi üzerinde, Şam Tren istasyonunun karşısında yer alır. Avlu kapılarından birisi üzerindeki kitabeye göre 1585 tarihinde Şam Valisi Hasan Paşa tarafından kurulduğu kabul edilmektedir.

Osmanlı devleti için, Hac yolu üzerindeki Şam önemli bir ticaret, kültür ve sanat merkezidir. Ayrıca Şems-i Tebrizi ve Mevlânâ bir zaman bu şehirde buldukları için Mevlevilerin de önem verdiği bir şehirdir.

İlk şeyhi Kartal Dede'den sonra Sabuhî Ahmed Dede 1624 de, Hamza Dede 1629'da postnişin olmuştur. 1648'de Evliya Çelebi tekkeyi ziyaret etmiş ve büyük bir dergâh olduğunu belirtmiştir (Küçük, 2003, 316).

Üsküp Mevlevihanesi

Ziyaret tarihi: 1667

Evliya Çelebi'ye göre Sadrazam Melek Ahmet Paşa'nın konağı Mevlevihane haline getirilmiştir. Günümüze hiçbir izi gelmemiştir. "*Mevlihane tekkesi yeni olduğundan güzeldir. Daha önce paşanın konağı idi. Melek Ahmed Paşa'nın emri ile Mevlana Tekkesi oldu.*" (Seyahatname, Cilt: 5, 384, Üçdal)

Gözleve Mevlevihanesi

Ziyaret tarihi: 1651

Rus kaynaklarında Ukrayna'nın Kırım Özerk Cumhuriyetindeki Gözleve-Yevpatoria'da surların dışında, Eski Odun pazarı semtinde bir camii ile yan yana bir Mevlevihanededen söz edilir. Evliya'nın ziyaret ettiği söylenen bu yapı kapalı avlulu bir medrese planına sahiptir.

Atina Mevlevihanesi

Ziyaret tarihi: 1668

Atina'nın merkezinde Akropolisin güneyinde Plaka semtinde Roma agorasının içinde yer alır. Fethiye Camiinin yaklaşık 100 m. güneyindedir. Yakınındaki Hacı Mehmet Medresesi ve Mustafa Ağa Camii ile bir üçgen oluştururlar. Kesin yapılaş tarihi bilinmemektedir. Yapıdan ilk olarak 17. yüzyılda Evliya Çelebi söz etmektedir. (Seyahatname, Cilt: 8, 86-87, Üçdal)

Kilis Mevlevihanesi

Ziyaret tarihi: 1671

Cumhuriyet meydanında, belediyenin güneyinde yer alır. Günümüze sadece semahanesi gelmiştir. Mevlevihanenin kesin kuruluş tarihi belli değildir. 16. yüzyıl sonlarında (1584) tarihli tapu tahrir defterinde bir tekkeden bahsedilir. Konyalı, semahanenin kapısı üzerindeki kitabedeki 1525 tarihini inşa tarihi olarak belirtir. Bugün cami olarak kullanılan yapı L biçimli dört ayağa oturan merkezi bir kubbe ve köşe kubbelerinden oluşur. Harimin kuzeyinde mutrip mahfeli vardır. Evliya Çelebi "*Kilis'te 7 tekke olduğunu ve Mevlâna tekkesinin Kethüda Ali Ağa'nın hayratı olduğunu*" belirtir. (Seyahatname, Cilt: 9, 149, Üçdal)

Kudüs Mevlevihanesi

Ziyaret tarihi: 1672

İslâmın üç kutsal şehriden birisi olan Kudüs'te de bir Mevlevihane tesis edilmiştir. Haremi Şerifin kuzeyinde, surlarla çevrili eski kent içerisinde, Şam Kapı civarında 1587 yılında kurulmuştur. Evliya Çelebi 1672 yılında Hacca giderken Kudüs'e uğramış ve Mevlevihanenin "*Bab-ı Amûdun iç yüzündedir*" diye belirtmiştir.

Sur içinde, El Mevleviye Sokağı ile İbni Cerrah sokağının kesiştiği yerde bulunur. Mevlevihane XII. yüzyıl Haçlı dönemi kilisesi olan St. Agnes'un etrafında kurulmuştur.

2. Ayrıntılı tanıtılanlar

Yenikapı Mevlevihanesi

Ziyaret tarihi: 1640

1597 yılında Yeniçeri kâtibi Malkoç Mehmed Efendi tarafından kurulmuştur. Mevlevihaneler içerisinde bir tekkenin bütün fonksiyonlarını gören bölümleri vardır. Bunlar: Türbe, Semahane, Matbah-ı Şerif, Meydan-i Şerif, Mescid, Dede hücreleri, Ayin-i Cem odası, Aşçı Dede odası, Somathane, fırın, muvakkithane, sebil, kuyu, kütüphane ve harem'dir. Bu Mevlevihaneden Mustafa İtrî, Şeyh Galip, Hammamizade İsmail Dede gibi ünlü sanatçılar yetişmiştir.

Geçen zaman içinde büyük onarımlar geçirmiştir. En son onarım 1909-1913 Sultan Reşat zamanında yapılmıştır.

"Bu Mevlevihane öyle büyük binadır ki yetmiş kadar Mevlevi fukarası odası, semahanesi, imareti, etrafında çimenlikleri vardır. Ve büyük ağaçlarla süslenmiş ve "Âsârî" adlı emsalsiz ressam buranın duvarlarının yüzüne kalın yazı ile "ve hüve'l aziz-ül hakîm" âyetini yazmıştır ki güya mucizedir. Ve yine duvara bir kükreyen arslan resmetmiştir ki sanki Şattûlarab sahilinde avda gezen bir arslandır! Her gelen şair, arslana münasip beyitler yazmışlardır ki, sayısı belli değildir. Mevlevihanenin bu kasabada yetmiş seksen kadar dükkânları vardır. Suyu çoktur." (Seyahatname, Cilt: 2, 93, Danişman)

596 Beşiktaş-Bahariye Mevlevihanesi

Ziyaret tarihi: 1640

Taşınan bir Mevlevihanedir. 1622'de Ohrili Hüseyin Paşa kurumuş, 1867 yılında Çırağan Sarayı yapılırken Maçka'ya taşınmıştır. 1877 yılında da Eyüp Bahariye-ye taşınmak zorunda kalınmıştır.

Bahariye dergâhı II. Abdülhamit'in yardımlarıyla büyük bir yapılar topluluğu hali alıyor. 1878'de Şeyh Hüseyin Fahreddin Dede zamanında açılışı yapıyor. I. Dünya Savaşında askeri misafirhane olmuş, daha sonra mülkiyeti Vakıflara geçmiştir. 1935 yılında semahanesi vakıflarca yıktırılmış, 1968'de varisler davayı kazanmış ve Hâmûşândaki mezarlar taşınmıştır. Diğer kısımları da yıkılarak fabrika arsası olmuştur. Gölpınarlı bu mevlevihaneden yetişmiştir.

"Mevlevihane tekkesi, deniz kıyısında olup semahanesi denize bakan yüksek bir mevlevihanedir ki, İstanbul'da ve başka şehirlerde benzeri yoktur. Bu semahanenin sanatkârane laal renkte bir kubbesi vardır ki şimdiki ustaları ona benzer bir kubbe yapamazlar. Fukara odaları batı taraftadır. Semahanenin meydanı, baştan başa ceviz levhalarla süslü ve üç tarafı billur ve Nefes taşlarıyla nakışlıdır. Şeyhi mübarek Hasan Dede'dir. Zamanımızda 110 yaşında duası kabul olunur bir kimse idi. Mukabele günleri kürsüde Mesnevî-i Şerîf okurken kendilerine bir vecd gelir "bu gece dersimizi Hazret-i Mevlânâ'dan böylece aldık, kardeşlere de öyle anlatırız" der idi. Vefatında yerine neyzen Derviş Yusuf Celali şeyh oldu. *Mesnevi*'yi anlatırken birkaç kere kendinden geçip, kendisini kürsüden aşağı dinleyenler üzerine atıp, döner çark gibi dönerek sema ettiği görülmüştür. Çaldığı ney, doğrusu âşıkları mest ederdi." (*Seyahatname*, Cilt: 2, 149; Danışman)

Erzincan Mevlevihanesi

Ziyaret tarihi: 1646

Erzincan Mevleviler için önemli bir şehirdir İlk Mevlevihane Sultan Veled zamanında kurulmuştur. Günümüze gelmeyen Mevlevihane Selami Mahallesindeydi. "Yedi kadar tekkesi vardır. En meşhurları Hazreti Mevlana Tekkesi olup, içinde her gece Mevlevi ayini olur. Mevlana evladından Çelebi Efendi dahi, tekke sahasında gömülüdür. Vakıfları sağlamdır. Kütüphanesinde Hazreti Mevlana'nın el yazısı ile bir Kur'an-ı Kerim, bir de Mesnevi-i Şerif vardır." (*Seyahatname*, Cilt: 1-2, 619, Üçdal)

Tokat Mevlevihanesi

Ziyaret tarihi: 1648

Yeşilırmağın kenarına serpilmiş şehrin merkezinde, tarihi doku içinde yer alır. 1638 yılında Muslu Ağa tarafından kurulan Mevlevihanenin şans eseri ana binası Semahane, derviş hücreleri, şeyh odası, meydan odası günümüze gelmiş; matbah ve türbe yıkılmış, Mevlâna hamamı ise özel şahıs eline geçmiştir.

1703 yılında onarılan tekkenin son şeklini 19. yüzyılın sonlarına doğru aldığı, yapıların mimari-süsleme özelliklerinden anlıyoruz. Dikdörtgen bir alanda iki katlı bir yapı şeklindeki ana binanın büyük bir bölümü daire planlı Semahane oluşturur. Daire plânlı semahaneler Mevlevihaneler içinde önemli bir grup oluşturur. Çorum, Kütahya, Muğla bu tip semahanesi olan Mevlevihanelerdir. Semahane içinde mutrib mahfili ve kütüphane odası bulunuyordu.

“Gayet mamur olup yapanı merhum Süklün Muslu Paşadır ki, Sultan Ahmed Han vezirlerinden olup, Sadrazam olamamıştır. Amma iri vücutlu, cömerd bir zat olmakla Mevlâna'nın ruhunu şad ve Mevlevi tariki fukarasının gönlünü hoş etmek için bir Mevlevihane yaptırmıştır ki benzeri hiçbir memlekette yoktur. Meğer İstanbul'daki Beşiktaş Mevlevihanesi ola!

Amma bunun vakıfları olmakla gayet mâmurdur. Semahane etrafında sema yapan fukaranın odalarının bütün pencereleri dört tarafındaki çiçekli ve çimenli yerlere bakar. Haftada iki gün, mukabale olarak, Mevlana ayini yapılır. Sanki, Hüseyin Baykara fasılları olur. Bilhassa (Sızıltı-zadeler) adındaki neyzenleri vardır ki, her biri kendi sanatlarında rakipsizdir. Gece ve gündüz bütün fukara ve ahabplara nimeti boldur.” (Cilt: 7, 234-35, Danışman; Cilt: 5, 37, Üçdal)

Konya Mevlevihanesi

Ziyaret tarihi: 1653

Mevlânâ dergâhının çekirdeğini Mevlânâ türbesi oluşturur. 1274 yılında yapılan baldaken türbenin etrafına 14. yüzyılda Karaman döneminde ilave edilen kubbeli bölüm, Klasik Osmanlı döneminde 16-17. yüzyılda ilave edilen semahane, mescit, derviş hücreleri, hazire ve türbeler, 19. yüzyılda yapılan meydan-ı şerif ile külliye tamamlanmıştır. Mevlânâ dergâhının plan şeması, dergâhta gerçekleştirilen eylemler diğer Mevlevi tekkelerini de yönlendirmiştir. Dergâhın belli başlı bölümleri şunlardır:

1. Derviş Hücreleri
2. Meydan-ı Şerif
3. Matbah-ı Şerif

4. Tilavet Odası, Dahili Uşşak, Post Kubbesi, Kubâbül Aktab

5. Semahane

6. Mescid

7. Diğer Bölümler: Avlu, Hâmûşân, Türbeler, Kütüphane, Çelebi Misafirhanesi (Selamlık)

“Hazreti Mevlânâ'nın makamı: Sultan Süleyman binasıdır. Daha nice hükümdarlar ve sultanlar burayı tamir etmiştir. Ama, Süleyman Han Bağdat fethine giderken, ikiyüz kese masraf koyup, cennet gibi mamur olan Bağdat'ı fethedip gelince, evvela bilginler sultanının oğlu Mollan Hünkarın sandukalarını sırmalarla donatıp, gümüş parmaklıklar ve dört tarafında güzel yazılı Kur'an-ı Kerimler, gümüş kab-kacak, şamdan, buhurdan, gülabdan, çırağdanlar, nice bin kıymetli kandiller ve sanatlı avizeler ile süsleyip, Hazret-i Sultân-ı Ulemâ'nın sandukası hepsinden yüksek ve Molla Hünkarınki ondan biraz alçak yapıp...

Gece ve gündüz ilahi aşk ile kendilerinden geçmiş dervişlerdir. Kiler, fırın, mutfak, yemek yedirilen yer de, Süleyman'ın hayırlarıdır.

Bu tekkenin yakınında iki minareli bir cami ve medrese, bir yemek verilen imaret de, Süleyman Hanın hayratıdır. Bunların hepsi de kargir olup, yüksek kubelerle yapılmış ve baştanbaşa mavi renkli kurşun ile örtülmüş büyük binalardır.

Sözün sonu, Osmanlı ülkesinde böyle büyük bir makam yoktur.” (*Seyahatname*, 3, 714, Üçdal)

Gelibolu Mevlevihanesi

Ziyaret tarihi: 1658

Hamzakoy'da askeri alan içerisinde. Mevlevihanenin 1621 yılından önce Ağazade Mehmet Hakiki Dede tarafından kurulduğu bilinmektedir. Mehmet Hakiki Dede Kapdan-ı Derya Ohrili Hüseyin Paşa ile irtibat kurunca bilahare Beşiktaş Mevlevihanesinin de kurucu şeyhi olmuştur.

Evliya Çelebi 1658 yılında Mevlevihaneyi ziyaret etmiştir:

“Mevlana Celaledin Rumi tekkesinin Rumeli'de benzeri yoktur. Yetmiş, seksen adet fukarası vardır. Mutfak, kiler, semahane ile bezenmiş olup Mevlevilerin ve iman sahiplerinin karargahıdır. Şerifi Dedelerden olup *Mesnevî* okuyan Ağazade Efendidir. Birçok defa kerametleri görülmüştür. Hamd ola şerefli derslerinde hazır olup, şeref sohbetleriyle şereflenip, mübarek ellerinden öptük.” (*Seyahatname*, Cilt: 5, 22, Üçdal)

Edirne Mevlevihanesi

Ziyaret tarihi: 1668

II. Sultan Murad zamanında Muradiye Camisi ile birlikte 1435 yılında kurulduğu kabul edilir. Mevlevihanenin derviş odaları, müştemilatı günümüze gelmemiştir. Süheyl Ünver ile Sezai Küçük Mevlevihanenin tarihi ve şeyhlerinin listesini yayınlamıştır.

“Pehlivanlar tekkesinden sonra bina olmuştur. Kara Murat Han'ındır. Kurşunla örtülü büyük kubbeleri vardır. Bu büyük imaret Mevlevihane iken içerisinde bir kaza neticesinde kan olmakla beraber bir mihrap bir minare ve minber inşa olunarak sonradan camii olmuştur. Sonra bu cami avlusunun kuzey tarafında büyük bir meydana Mevlevihane, imaret, medrese, derviş odaları bina olunup kuzeye hünkâr sarayına bakan bir Mevlevihane vücuda getirilmiştir ki iki yüzü müteceviz dervişleri her hafta sema edip çalgıları eski ayinlere göre segah, düğah, çargah, pençgah, neva, hüseyni, buselik, aşiran, kürdi hicaz makamlarını icra edip nihayet rast makamında karar ederler.

Bütün dervişleri ney çalıp, kudümlerini döğerek sema ederler. Temiz maarif erbabı, *Mesnevî* okuyan dervişleri vardır. Gayet mükellef büyük vakıftır.” (*Seyahatname*, Cilt: 5, 330, Danışman; Cilt: 3-4, 1031-32, Üçdal)

Sarayevo İsa Bey Zaviyesi-Mevlevihanesi

Ziyaret tarihi: 1659

Bosna-Hersek'in başkenti, Sarayevo'da Bendbaşı şentinde 1462'de kurulmuş, yıkıla yapıla 1957 yılına kadar gelmiş ve o yıl ortadan kalkmış bir Mevlevihanedir.

Mevlevihanenin Milaçka Nehri kenarında kurulduğu, ağaçlar içerisinde yer aldığı ve birçok yapıdan meydana geldiğini eski fotoğraflarından anlıyoruz. Mevlevihane İsa Bey zaviyesinin yerine geçmiş olmalıdır. Vakfiyesine göre 15-16. yüzyılda bu zaviyenin yoksulların, yolcuların iâşe ibatesine hizmet verdiği anlaşılıyor. 1659'da zaviyeyi ziyaret eden Evliya Çelebi burasını Mevlevi tekkesi olarak tanımlamaktadır (Ayverdi, 1981, 389).

“Mevlevi Tekkesi, Malaçko Nehri kenarında cennet bağı gibi bir yerde olup semahaneli ve meydanlı yetmiş, seksen adet fukara hücreli, mutrip mahfili, imaret ve aşevli bir Celâleddin Rumî tekkesi vakfidir ki, Şeyhi bilgi sahibi dervişlerden, duası kabul olan bir zattır. Neyzenbaşısı, derviş hattat Mustafa gayet güzel yazı yazar.” (*Seyahatname*, Cilt: 8, 289, Danışman)

600 Peçoy Yakovalı Hasan Paşa Mevlevihanesi

Ziyaret tarihi: 1663

Şehrin surlarının dışında Zigetvar Kapısı civarında yer alan Mevlevihanenin, sadece semahane olarak kullanılan camisi günümüze gelmiştir.

16. yüzyılda yapılmış Yakovalı Hasanpaşa Camii kuzeyinde U planlı medrese ile birlikte Mevlevihane olarak kullanıldığı bilinmektedir.

Derviş hücreleri olarak medrese odalarının önünde bir revak vardı. Avlunun ortasında da şadırvan yer alıyordu. 20. yüzyılın başlarında medrese yıkılmış ve yerine yeni bir bina yapılmıştır.

“Altı adet tekkesi vardır. Hepsinden mamur ve mükellef olanı (Yakovalı Hasan Paşa'nın) hayratı olan (Hazret-i Mevlâna Tekkesi)dir. Bir İrem bağı içinde olan gül ve gülistan içinde bülbüller ney ve kudüm sesini işittikleri vakit onlarda çeşitli ötüşlerle bütün dinleyenlere can bağışlar. Semahane meydanı, mutrip-ler mahfili, Mesnevî okuyanların yeri ve kürsüsü ile gayet sanatlı mahfil ve mihrapları vardır ki, tarifi imkânsızdır. Haftada iki defa bu muhabbet meydanında sema ve safa oldukça felek çarkı gibi dönerler. Dış avlusunda yetmiş, seksen kadar hücreler ile süslü mutfağı, kileri ve sairesi vardır. Bütün imaretleri baştan başa kurşunla örtülü olup, büyük kargir binadır. Bu tekke, Hasan Paşa Camiine bitişik olmakla beş vakit namaz kılan bütün ahabap ve dostlar bu tekkeye gelip, zevk ederler. Bütün halkı abdal meşrepli, Farisi okuyan, ihtiyar ve genç adamlardır. Bu dergahın yirmi bin kuruş evkafı olmakla, imaretinde nefis yemekleri gelip geçene ay ve sene, sabah ve akşam bol olduğundan fukarası çoktur. Hülâsa Rum, Arap, Acem'de dahi böyle mesire görmemişizdir. Cenab-ı Hak dünya durdukça mamur e'de.” (Seyahatname, Cilt: 9, 297-298, Danışman)

Selanik Mevlevihanesi

Ziyaret tarihi: 1668

Zaviye statüsündeki Mevlevihane şehrin batı kesiminde surların dışında, Yenikapı karşısında geniş ağaçlıklı bir bahçe içerisinde bulunuyordu. 1617 yılında Ekmekçizade Ahmed Paşa tarafından kurulmuştur (Eyice, 1981, 7). Mevlevihane günümüzde tamamen ortadan kalkmıştır.

Merhum Şehabeddin Uzluk bu son dönemin sanatkâr şeyhlerinden söz eder (Uzluk, 1957, 68). Kardeşi F. Nafiz Uzluk arşivinden Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Merkezine gelen fotoğraflardan anlaşıldığına göre Mevlevihane barok üslupta bir ana binaya sahiptir. Sebilli anıtsal bir girişi, şadırvanı, kırma

çatı altında muhtemelen sekizgen bir semahanesi vardı. Veled Çelebi'ye göre 1912'de şeyhi Eşref Dede'dir.

“Ekmekçi-zâde Ahmed Paşa'nın büyük hayratı, Celaleddin-i Rûmî Mevlevihanesi çok güzeldir. Buranın pek çok vakıfları olduğundan mutfağında genç ve ihtiyar herkese nimetleri boldur. İrem Bağı meşhur bağlı bahçeli bir tekkedir.” (Seyahatname, Cilt: 12, 106, Danışman; Cilt: 8, 17, Üçdal)

Gaziantep Mevlevihanesi

Ziyaret tarihi: 1671

Gaziantep Şahinbey, Kozluca Mahallelerinde Tekke - Mustafa Ağa Camii olarak anılır. Bütün müştemilatı ile günümüze gelmiştir. İlk kuruluşu bilinmiyor. 1638 yılında sancak beyi Türkmen Mustafa bin Yusuf tarafından yaptırılmıştır. 1640 tarihli vakfiyesinde Mevlevihane-i cedid ibaresi geçer, bölümleri ve gelirleri hakkında bilgi verilir.

Yapının mimari ve süsleme özelliklerinden 19. yüzyılın sonlarında son şeklini aldığını söyleyebiliriz. Gaziantep Mevlevihanesi hakkında Tanrıkörür (Tanrıkörür, 1996, 475-477) ve Küçük (Küçük, 2003, 270) bilgi verir.

“Kırk tekke vardır. En mükemmeli Mevlevîhane tekkesidir ki Türken ağası Mustafa Ağa yapıp Sultan Murad'ın silahtarı Mustafa Paşa'ya hibe eylemiştir. Etrafında kırk elli fukara hücreleri vardır. Avlusunda havuz vardır. Dört tarafında ağaçlar ve çiçekler olup güzel kokuları insanı mest eder. Mevlevi ayini günü ney çalanlar uşşak faslı ederken bağlardaki kuşlar da öterler. Binanın tarihi Mevlâna kerametidir ki dört yüz (yıl) evvel tarih düşmüştür.

B'ışnev ez ney çün hikâyet mî küned (1038).

Bu tarihi mısra mesnevinin ilk mısraıdır ki bu tekkeye tarih olmuştur.” (Seyahatname, Cilt: 9, 147, Üçdal)

Halep Mevlevihanesi

Ziyaret tarihi: 1671

Halep şehir merkezinde, Babu'l-Ferec meydanında Milli Müze - Methafül Vatanî'nin arkasındadır. Geniş bir avlu içerisinde yer alan mevlevihane 1544 yılında Divâne Mehmet Çelebi tarafından kurulmuştur (Veled Çelebiye göre Hazreti Şeyh Ebubekir Vefai). Bilindiği gibi kalendermeşrep bir zat olan Divâne Mehmet Çelebi Ege adaları ve Ortadoğu'da seyahatler yapmış Necef, Kerbelâ ve Bağdat'taki Ehl-i Beyt imamlarını ziyaret etmiş ve büyük ilgi görmüştür (Küçük, 2003, 191).

Halep Mevlevihanesi, Semahane, Matbah, derviş hücreleri, Mescidi, Kütüphane diğ er bölümleriyle ç ile çıkarılan önemli bir tekkedir. 1925 yılında Türkiye'de tekkeler kapatıldıktan sonra Celâleddin Bakır Çelebi Çelebilik makamını, Halep'e taşımış ve Ortadoğ u ve Kıbrıs'taki Mevlevihaneleri buradan yönetmiştir. Ancak 1937 yılında hastalığı için Türkiye'ye gelmiş ve dönüşüne müsaade edilmemiştir. 1944 yılında Mevlevihanenin bütün malları vakıflar Suriye idaresine geçmiştir. Günümüzde semahane cami olarak kullanılmakta diğ er müştemilatında cami görevlileri barınmaktadır.

"Bu şehirde 176 tekke olup en mükellefleri, Bâbı Ferec dışında Mevlâna Celaleddin Rûmi makamıdır. Buranın etrafında birçok fukara hücreleri vardır. Semahanesinde sema faslı başlayınca uşşak makamından çıkıp devri revan usulünde âyîn-i şems ve devr-i veledi ederler. Havuzdaki balıklar da ayin yaparlar. Bu tekkenin şeyhi Sultan Dördüncü Murad Şatır ...efendidir." (*Seyahatname*, Cilt: 9, 153 Üçdal)

Trablusşam Mevlevihanesi

Ziyaret tarihi: 1672

Trablusşam Mevlevihanesi 1620 yılında kalenin kuzey tarafında Ebu Ali nehri- nin kenarında yeşillikler içinde kurulmuştur. O oldukça harap durumda olan yapının semahane, türbe, haremlık, selâmlık kısımları ve kısmen derviş hücreleri günümüze gelmiştir.

Evliya Çelebi ise 1672'de gezdiği Trablusşam'da yedi tekke olduğunu bunların hepsinden havası ve binasının güzel dediği Mevlevihaneyi şöyle anlatır:

"Mamur, binası güzel gezilebilir bir mesire, İrem bağı gibi içinde limon, turunç ve gül gülistanı olan Mevlevihanedir. Evkafı çoktur. Gelip geçene nimeti boldur. Şeyhi hoşsohbet bir kimsedir. Hızır Bey tekkesi de güzeldir." (*Seyahatname*, Cilt:9, 162, Üçdal)

Kahire Mevlevihanesi

Ziyaret tarihi: 1672

16. yüzyılda Divâne Mehmet Çelebi tarafından kurulmuştur. Kahire'de kalenin yakınında, Tolunoğ lu Camii civarında Sharia es Sıyufiyya caddesi üzerinde yer alır. Kahire'de yer alması, hac yolu üzerinde bulunması, asitane olması dolayısı ile Mevlevihaneler arasında önemli bir yeri vardır.

Hafız Ahmet Paşa 1545'de, Yusuf Sinan Paşa 1607'de Mevlevihaneye bü-

yük gelirler sağlayan vakıflar kurmuşlardır. Evliya Çelebi Mevlevihaneyi ziyaret etmiş ve büyük bir asitane olduğunu belirtmiştir.

“Büyük bir asitanedir. Kat kat hücreleri, semahanesi vardır. Mesnevihan fukarası vardır. Hasan zâde Efendi Mısır mollalığını bırakıp burada köşesine çekilmiştir. İstanbul’da Kule Kapısı Mevlevihânesi şeyhi Adem Efendi bu tekkede gömülüdür. Ölümüne tarih:

Adem dedemiz ... iderek gitti cinâne.”

3. Mevlevihanelerin mimari özellikleri

Mevlevihanelerin tarihine baktığımızda 16. yüzyılda Mevlevi tarikatının teşkilatlanarak tekkelerin en uzak şehirlerde dahi teşkilatlandığını görüyoruz. Burada Mevlânâ’nın eserlerinin şerh edilmesi, düşüncesinin yüksek zümre ve yöneticiler tarafından benimsenmesinin payı büyüktür.

1. Evliya Çelebi’nin izlenimleri

17. yüzyılda Osmanlı devletinin sınırları içinde yaklaşık 100 adet Mevlevihane vardır. Evliya bunlardan 30 adetini görmüş veya adını zikretmiştir. Yaptığımız alıntılardan anlaşıldığına göre; Mevlevihanelerin yeri, avlusu, derviş hücreleri, matbah, semahane-mutrip mahfili, mescid gibi mekânlardan söz etmektedir. Ayrıca şeyhlerinden, ayinlerinden, makamlarından, havuzdaki balıklar, yemeklerin lezzeti gibi detayları belirtir.

2. Mimari gelişim

Mevlevihanelerin kuruldukları yerlerin Evliya’nın gözlemlerinden de anlaşıldığı gibi yerleşmelerin/surların dışında bağlık-bahçelik olduğu görülmektedir.

Yapıların özellikle; türbe, semahane, mescid, matbah, derviş hücrelerinin kaliteli malzeme ile inşa edildiği görülmektedir.

Şadırvanlı avlu etrafındaki matbah, derviş hücreleri, haremlik-selamlık konakları devirlerinin tasarım, cephe ve süsleme özelliklerini yansıtırlar.

Mevlevihanelerin önceleri Anadolu’da yaygın dört eyvanlı zaviyeleri semahane olarak kullandıklarını görüyoruz (Antalya Mevlevihanesi, Manisa Mevlevihanesinde olduğu gibi). Osmanlı döneminde 16. yüzyıldan sonra Mevlevihanelerin Konya Mevlâna Dergâhından önce tip olarak büyük külliye olarak tasar-

landıklarını görüyoruz. Mevlevihaneyi oluşturan ana bölümler bir avlu etrafında yer almaktadır. Mevlevihanenin odak noktasını semahane, türbe, mescid üçlüsü oluşturmaktadır. Daha sonraki yüzyılda mescid, semahane içinde çözümlenmiş veya ayrı bir yapı olarak ele alınmıştır. Mevlevi düşüncesinde ölüm, düğün olarak kabul edilmiştir. Onun için semahane türbenin çevresinde hamuşan denilen mezarlık yer alır. Mevlâna şöyle diyor: “Can konak yerini ister, konak yeri ise ölümdür. Ömür bittiyse Allah bir başka ömür verdi. Geçici ömür kalmadıysa işte şuracıkta ölümsüz ömür.”

Matbah-ı şerif, meydan-ı şerif ve derviş hücreleri birbirinden ayrı ve bütün olarak avlunun diğer bir kenarında yer alırlar. Avlunun ortasında şadırvan-kuyu-sarnıç gibi su tesisleri bulunur.

Osmanlı dönemi tekke yapıları için genel bir tipoloji denemesi Baha Tanman tarafından yapılmıştır (Tanman, 2004, 288-301). Mevlevihaneler içinde benzer çalışma B. Tanrıkorur tarafından gerçekleştirilmiştir (Tanrıkorur, 2000). Âsitanelere baktığımızda mekân kurgusunda Konya Mevlâna dergâhının örnek alındığını, Mevlevihanelerin konumuna göre bazı değişiklikler yapıldığını görüyoruz. Bu yapılarda türbe, semahane, mescid üçlüsü birlikte düşünülürken, matbah, derviş hücreleri, harem-selamlık ayrı bir yere konmuştur. Zaviye yapılarında böyle bir kaygı söz konusu değildir.

Mevlevihane postnişini ve dedelerin daireleri, harim bölümü avluyu çeviren hazire duvarının dışındadır. Aynı şekilde bazı Mevlevihanelerin selâmlık-misafirhane bölümleri de bulunmaktadır.

Gerek yukarıda adlarını zikrettiğimiz Mevlevihanenin ana bölümleri gerekse haremlık-selâmlık gibi özel bölümlerdeki yapılar dönemlerinin mimari ve süsleme üslûplarını yansıtırlar.

Mevlevihaneyi oluşturan yapıların içerisindeki en dışa dönük yapı semahanedir. 18. yüzyıldan sonra misafir ve seyyahların artmasına bağlı olarak semahaneye daha fazla özen gösterilmiştir. Semahane-türbe ikilisi ya da sadece semahane ayrı bir yapı olarak ele alınmıştır (Galata Mevlevihanesi, Gelibolu Mevlevihanesi gibi). Bu dönem yapılarında sema alanı sekizgen ve dairesel formda tasarlanmış, yan galerileri ve kubbesi büyük özenle ahşap oyma ve kalemişi olarak süslenmiştir. Diğer tarikat tekkelerine göre Mevlevihaneler sosyo-kültürel yapılarına bağlı olarak mimarlık ve sanat tarihimiz bakımından daha önemli ve kendine has özellikler göstermektedirler.

Anadolu Selçuklu mimarisinde gördüğümüz eyvanların bir avluya açılan

tekke örneklerinin kaynağı Asya merkezi mekân geleneğine bağlanabilir. Belki de medreseler gibi tekke ve zaviye yapıları da şeyhin evinden kaynaklanmıştır.

3. Süsleme

Bütünüyle bakıldığında süslemeye önem verildiğini görüyoruz. Özellikle dışa dönük yapılar-bölümler süslemelidir. Cümle kapıları, çeşmeler, semahane, mescid, meydan-ı şerif, matbah-ı şerifte dönemin süsleme programları uygulanmıştır.

Özellikle hat sanatı eserleri, hattat şeyhlere, yazmalara dikkat çekilmiştir. Bazıları da figürlü tasvirler ele almıştır (Yenikapı).

4. Sonuç

Sonuç olarak; Evliya Çelebi'nin ziyaret ettiği Mevlevihanelere baktığımızda 17. yüzyılda önemli Osmanlı şehirlerinde Mevlevihanelerin bulunduğunu ve faal olarak hizmet verdiklerini görüyoruz. Hacıların, seyyahların ve diğer yolcuların da misafir edildiği Mevlevihaneler Evliya Çelebi gibi herkesin uğrak yeri olmuştur.

Osmanlı coğrafyasında çok yer gezip gören Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'sinde diğer tekke yapılarına göre Mevlevihanelere daha fazla yer vermiştir. Daha önce belirtildiği ve yapıların incelemesinde görüleceği gibi Evliya Mevlevihanelerin değişik yanları üzerinde durmuştur. Evliya Çelebi'nin bazı tekkeler hakkında ayrıntılı bilgi vermesi o yapıları bizzat ziyaret ettiğini gösteriyor. Bu yapıları ayrıntılı anlatılanlar başlığında topladık. Bazı Mevlevihanelerin sadece ismini zikrediyor. Bu yapıları görmemiş, kaynaklardan gördüğü veya duyarak isimlerini tespit etmiş olmalıdır. Bu yapıları da hakkında kısa bilgi verilenler başlığında topladık.

Mevlevihanelerin dönemlerinde önemli kültür ve sanat merkezleri olduğu anlaşılmaktadır. El sanatları, hat, tezhip, ebru, edebiyat (şiiir), musiki gibi güzel sanatlar alanında en büyük sanat ve edebiyatçılar Mevlevihanelerden yetişmiştir.

Evliya Çelebi'nin ziyaret ettiği birçok Mevlevihane günümüze gelememiştir. Gelebilenlerden bazıları da mimari özelliklerini yitirmiştir. Hz. Mevlânâ'nın insanlığa barış ve esenlik çağrısının mesajı günümüzde önemini koruyor. Kibar, nezaket sahibi ve sanatkâr ruhlu Mevlevilerin yaşadığı Mevlevihaneleri korumak ve yaşatmak kültür tarihi kadar mimarlık tarihine de önemli bir katkı olacaktır.

- Ahmet Eflaki (1989), *Menakübü'l-Arifin (Ariflerin Menkıbeleri)*, (Ter. Tahsin Yazıcı), Cilt: I-II, İstanbul.
- Ak, M. (2006), *Osmanlı Gezginleri*, İstanbul.
- Anonim (1988), *Restauro Del Sama'Khana del Dervisci Mevlevi*, Cairo.
- Atsız, N. (1971), *Evliya Çelebi Seyahatnamesinden Seçmeler*, Cilt: I, İstanbul.
- Ayverdi, E. Hakkı (1979), *Avrupa'da Osmanlı Mimarî Eserleri (Yugoslavya-Romanya-Macaristan-Yunanistan-Bulgaristan)*, Cilt: I-III, İstanbul.
- Dağlı, Yücel, "Evliya Çelebi Hayatı ve Sayahatnamesi", *Osmanlı*, Cilt: 8, İstanbul, s.344-354.
- Derman, D. (2002), "Mevlevilik ve Sanat", *Mevlana ve Mevlevilik*, Konya, s.203-212.
- Doğan, A. I. (1977), *Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları, Tekkeler, Zaviyeler ve Benzer Nitelikteki Fütüvvet Yapıları*, İstanbul.
- Doğan, Abdurrahman (2006), *Kütahya Erguniyye Mevlevihanesi*, İstanbul.
- Dursun, A. Hâluk (2000), *Nilden Tunaya Osmanlı Yazıları*, İstanbul.
- Eyice, Semavi (1981), "Atatürk'ün Doğduğu Şehir Selanik", *İlgi*, Cilt: 15, Sayı: 31, İstanbul, s.2-3.
- Gökaçtı, M.A. (2001), *Geographika*, İstanbul.
- Gölpınarlı, Abdülbaki (1983), *Mevlana'dan Sonra Mevlevilik*, İstanbul.
- Işın, E. (1994), "Yenikapı Mevlevihanesi", *İA*, Cilt: 7, İstanbul, s.4476-4481.
- Işın, E. (1994), "Galata Mevlevihanesi", *İA*, Cilt: 3, İstanbul, s.362-364.
- İlgürel, Mücteba (1995), "Evliya Çelebi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: II, İstanbul, s.529-533.
- İzbudak, Veled Çelebi (1946), *Hatıralarım*, İstanbul.
- Kara, İsmail (2006), *Hanya/Girit Mevlevihanesi*, İstanbul.
- Kara, M. (2004), *Osmanlılarda Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul.
- Karpuz, H. (2004), "Mevlana Külliyesi", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 29, Ankara, s.448-452.

- Karpuz , H. (2005), "Mevlevihanelerin Türk Mimarisindeki Yeri", *Türkiye Mevlevihaneleri Fotoğraf Albümü*, İstanbul, s.13-32.
- Küçük, Sezai (2000), "Halep Mevlevihanesi", *Lonca*, Sayı: 3, Konya, s.28-31.
- Küçük, Sezai (2003), *Mevleviliğin Son Yüzyılı*, İstanbul.
- Mehmed Zillioğlu Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Sadeleştirenler: Tefik Temelkuran, Necati Aktaş, Mümin Çevik), Üçdal Neşriyat, İstanbul.
- Mehmed Zillioğlu Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Sadeleştiren: Zuhuri Danışman), İstanbul.
- Mehmed Zillioğlu Evliya Çelebi, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, (Sadeleştirenler: Kahraman Dağlı vd.), YKY, İstanbul.
- Mehmet Ziya, *Yenikapı Mevlevihanesi*, İstanbul.
- Nasuhü's-Silahı (1976) *Beyan-ı Menazil-i Sefer-i İrakeyn-i Sultan'üs Silahi*, (Haz. G. Yurdaydın), Ankara.
- Özönder, Hasan (1991), "Mevleviliğin Mısır'daki Temsilciliği Kahire Mevlevihanesi", *II. Milletlerarası Mevlana Kongresi, (Tebliğler)*, 3-5 Mayıs 1990, Konya, s.175-194.
- Panagiotakis, G. I. (1993), *Kriti*, Heraklion.
- Şafak, Y. (2003), *Mesneviden Seçmeler*, Konya.
- Tanman, M. B. (1994), "Kasımpaşa Mevlevihanesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt: 4, İstanbul, 1994.
- Tanman , M. B. (2004), "Osmanlı Mimarisinde Tarikat Yapıları, Tekkeler", *Osmanlı Uygarlığı*, Cilt: 1, Ankara, s.288-307.
- Tanrıkorur, B. (1989), "Türk Kültür ve Mimarlık Tarihinde Mevlevihanelerin Yeri ve Önemi", *III. Mevlana Kongresi, 12-14 Aralık 1988*, Konya, s.61-72.
- Tanrıkorur , B. (2000), *Türkiye Mevlevihanelerinin Mimari Özellikleri*, Konya, (Basılmamış Doktora Tezi)
- Tuncer, O.C. (1996), "Kilis Mevlevihanesi", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (II. Milletlerarası Osmanlı Devletinde Mevlevihaneler Kongresi), Konya, s.259-282.
- Tütüncü, Mehmet (2006), "Kudüs Mevlevihanesinin Tarihi ve Mimarisi", *Uluslararası Düşünce ve Sanatta Mevlana Sempozyumu Bildirileri*, Ankara.

Uzluk, Şehabettin (1957), *Mevlevilikte Resim ve Resimde Mevleviler*, Ankara.

Ünver, A.Süheyl (1964), "Osmanlı İmparatorluğu Mevlevihaneleri ve Son Şeyhleri", *Mevlana Güldestesi*, Konya, s.30-39.

Ünver , A. Süheyl (1973), *Sevakıb-ı Menakıb (Mevlana'dan Hatıralar)*, İstanbul.